

Krejčí, Rudolf

Poslední setkání s Karlem Popperem

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
2002, vol. 51, iss. B49, pp. [155]-163

ISBN 80-210-2815-7

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106288>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RUDOLF KREJČÍ

POSLEDNÍ SETKÁNÍ S KARLEM POPPEREM

V minulém čísle našeho Sborníku jsme uveřejnili rozhovor s moravským rodákem Rudolfem Krejčím, dnes emeritním profesorem filozofie a humanitních věd na University of Alaska ve Fairbanksu. Nyní otiskujeme jeho vzpomínku na poslední setkání s Karlem Popperem, která byla poprvé česky uveřejněna v revue Universitas 1998, č. 2, s. 3–8. Byla převzata s laskavým svolením redakce. Prof. Krejčího jsme požádali, aby jí předeslal krátký úvod. Red.

Sir Karl Popper (1902-1994) je na Západě, a hlavně v anglosaském světě, považován za největšího filozofa 20. století. Protože Popper sám měl o filozofii tohoto století velmi skeptické mínění, nebral zmíněný kompliment vážně. Nakonec ovšem budoucnost rozhodne o jeho místě v novodobé světové filozofii.

K mému „poslednímu setkání s K. Popperem“ došlo 3. června 1994, tedy necelé tři měsíce před jeho smrtí 17. září 1994. Svou „vzpomínku“ jsem napsal krátce po Popperově skonu a pak ji předložil filozofickému publiku v USA, Japonsku, Číně a Austrálii. Ve vývoji mého filozofického myšlení sehrál sir Karl Popper velmi podstatnou úlohu. Do filozofie mě na gymnáziu v Brně-Husovicích uváděl profesor Antonín Kříž. Stal jsem se především epigonem Masarykovým: v jeho Konkrétní logice jsem spatřoval svůj vlastní filozofický program a jeho spisy Sociální otázka a Rusko a Evropa mi poskytly jistý evropský kulturní rozhled. Ten jsem si doplňoval sociologií Pitrima Sorokina, s nímž jsem se osobně setkal po svém útěku z Československa do Rakouska v roce 1949. Za studií ve Vídni a Innsbrucku jsem se seznámil s Vídeňským kruhem, s jeho živými členy i s jeho historií. Tehdy mě také nejvíce ovlivnili Wittgenstein a Popper, i když v té době o ně rakouská ani německá filozofie neměla zájem. Snažil jsem se z Rakouska dostat do Anglie, kde jsem chtěl studovat na London School of Economics u Poppera filozofii, logiku a vědeckou metodologii. Avšak přechod českého politického uprchlíka z Rakouska do Anglie nebyl v tom čase možný. V roce 1957 jsem dostal vízum do USA, kde jsem obdržel stipendium od World University pro Lincolnovu univerzitu v Pensylvánii. Avšak studovat jen pro bakalářské „degree“ se mi nechtělo, cítil jsem se být ve filozofii pokro-

čilejším. Protože prof. Sorokin byl už v penzi a ztratil vliv i v oddělení (departementu), které vytvořil, a protože jsem se tehdy o sociologii už moc nezajímal, rozhodl jsem se vydělat si v USA peníze, abych se mohl vrátit do Evropy a v Rakousku dokončit doktorát. S Karlem Popperem jsem se konečně setkal v roce 1968 na Světovém kongresu filozofů ve Vídni, kam jsem byl pozván jako zástupce University od Alasky. Popper mě tam osobně seznámil se svými filozofickými myšlenkami – a také s Bertrendem Russelem. Popperovo dílo se mi stalo základem pro filozofii věd přírodních i společenských, pro logiku a metodologii věd. Vypracoval jsem i program přednášek o Popperově filozofii pro tzv. undergraduate a graduate oddělení filozofie na naší univerzitě. Největší zájem o Poppera měli potom u nás obvykle přírodovědci, matematici a logici.

I

Dne 17. září 1994 zesnul v Kenley – na předměstí jižního Londýna – sir Karl Popper, jehož životní dráha zasáhla velkou část dvacátého století. Jak bylo v nekrolozích zdůrazněno, nemůžeme v současnosti najít cokoli srovnatelného s jeho filozofickým přínosem. S Karlem Popperem lze poměřovat pouze velké filozofy a vědce spjaté s filozofickou tradicí západní civilizace za posledních dva tisíce pět set let.

Ústřední myšlenka, kterou sir Karl Popper hlásá, je nutnost transformace statických děl Platona, Aristotela a Euklida v neustále se proměňující dynamický svět současných objevů, jejichž prostřednictvím se můžeme učit z našich chyb, kdy se neukončitelné hledání zároveň stává základním cílem lidstva. Nikdy nemůžeme s jistotou vědět, že je vědecká teorie pravdivá, neboť co jsme pozorovali v minulosti a co pozorujeme v současnosti, se nemusí nezbytně odehrát v budoucnosti. Nemůžeme tudíž nikdy verifikovat jakoukoliv vědeckou teorii nebo zákon, avšak můžeme ji odmítnout tehdy, když zjistíme takový jev, který je s ní v rozporu. Pokrok ve vědě je výsledkem nových, tvůrčích konjunktur, které jsou v určité době ověřovány a v dalším čase je doprovázejí potenciální vyvrácení.

Popperovo dílo představuje závažnou výzvu intelektuálnímu dogmatu vládnoucímu 2 400 let v rámci západní tradice, které zdůrazňovalo ústřední roli logiky, a to jak deduktivní, tak i induktivní. Logika však podle Poppera není prostředkem tvůrčí činnosti nebo definitivního důkazu, nýbrž pouhým nástrojem kritiky. Víra ve všemocnost logiky a vědecké metodologie je nebezpečnou kulturní pověrou, která nese zodpovědnost za ustrnutí tvůrčího procesu lidstva. Všechny velké tvůrčí osobnosti vědeckého pokroku bez výjimky intuitivně pociťovaly, že se musí vyhýbat svěrací kazajce logiky a té vědecké metodologie, jež byla uznávána v jejich době.

Po celé dějiny existovala demarkační linie oddělující různé lidské aktivity, která pomáhala vyjasnit účel a základní rozumový princip jakéhokoliv seriózního bádání. Z hlediska Karla Poppera tato demarkační linie představovala dělící čáru mezi vědeckými a nevědeckými aktivitami. Skutečná věda je vždy orientována na problémy zkoumající a dešifrující záhady světa. Vědecké hypotézy,

teorie a zákony ideálně fungují pouze do té doby, pokud poskytují adekvátní vysvětlení problémů. Jedno pozorování, které je v rozporu s hypotézou, způsobuje, že tato hypotéza může být odpovídajícím způsobem korigována, anebo ji – když to není možné – můžeme zavrhnout a nahradit hypotézou adekvátnější. (Popper nazývá tento přístup principem falzifikovatelnosti.) Avšak tento zcela vědecký předpoklad, tak jak je jednotně aplikován v přírodních vědách, nebyl zaveden a uplatňován ve vědách společenských. Karl Popper poukázal na to, že jak Marxovy, tak i Freudovy teorie nedovolují uplatnění tohoto principu falzifikovatelnosti, což způsobuje, že se nedostávají na úroveň skutečného vědeckého postupu. Naše poznání jak přírody, tak i společnosti má provizorní charakter a jeho rozvoj je pouze podmíněčný, a to prostřednictvím eliminace vyvrácených teorií a jejich doplněním či nahrazením teoriemi novými.

Všeobecně se tvrdí, a to zvláště ve filozofii, že charakter filozofa by měl být v doplňující harmonii s vlastním jednáním během jeho života. Stěží si dovedeme představit Sokrata, odsouzeného k vypití číše bolehlavu, jak si kleká na kolena a prosí své soudce o život, poněvadž má rodinu, manželku a děti.

K tomu nejlepšímu v rámci uvedené tradice patří Karl Popper, narozený v Rakousku v roce 1902, který opouští Evropu, aby unikl hrozbě hitlerismu. Za pobytu na Novém Zélandu během druhé světové války bylo jeho úsilí naplněno prostřednictvím statečné obrany demokratické „otevřené společnosti“ proti jejím nepřátelům, ideologiím „uzavřené společnosti“, kterou představují Platon, Hegel a Marx. Jaký to rozdíl mezi Popperem a vůdčími evropskými filozofy, jejichž životní jednání a postoje představovaly cokoliv, rozhodně ne však příklad hodný následování! Heidegger, zaslepený svým omezeným německým nacionalismem, pronáší jako rektor univerzity svá nacionálně socialistická kázání ve prospěch větší slávy Německa a velkolepé německé budoucnosti! Wittgenstein naopak žádá o emigrační vízum do Sovětského svazu v nejhorším období stalinských čistek, aby mohl v Moskvě vyučovat filozofii. Naštěstí se jeho žádost ve zmatku ztratila a je možné, že Wittgensteinův život byl tak zachráněn pro filozofii jazyka v západních zemích. V retrospektivě jsou tyto Heideggerovy a Wittgensteinovy pošetilosti zřejmé a můžeme snad doufat, že v dějinách bude zaznamenáno toto jejich chování a bude srovnáno s Popperovým statečným bojem proti despotismu, za svobodu a důstojnost lidstva ve dvacátém století.

II

Kenley, 3. června 1994

Jak by si někdo mohl domluvit návštěvu u sira Karla Poppera, když jeho adresa nebyla široké veřejnosti známa a jeho telefonní číslo nebylo v seznamu?

Díky nápaditosti a vytrvalosti svého londýnského přítele jsem napřed dosáhl nepřímého kontaktu s Karlem Popperem prostřednictvím londýnské *School of Economics*. Schůzka byla domluvena na 3. června 1994 v 11 hodin dopoledne v jeho sídle v jižním Londýně, jehož adresu znali pouze nemnozí.

Je obtížné popsat mé vzrušení, když přesně v jedenáct hodin dopoledne naše auto zastavilo v malebné části předměstí Kenley u dobře udržovaného domu sira Karla Poppera, prozrazujícího vysoký společenský standard. Byli jsme již očekáváni Melitou Mewovou, zdvořilou osobní tajemnicí sira Karla Poppera, která nás pozvala do prostorného obývacího pokoje, v němž bylo několik knihoven a velký klavír. Z velkých oken bylo možné vidět dobře udržované záhony a mohutné vrby, jež mi připomněly můj dům a zahradu ve Fairbanksu na Aljašce. Zatímco jsme čekali na sira Karla, snažil jsem se vybavit si své dojmy z našeho prvního setkání ve Vídni během Světového filozofického kongresu v roce 1968. Avšak najednou se neslyšně přede mnou objevil sir Karl s rukou napřáženou k pozdravu. V počátečním zmatku pramenícím z jeho náhlé přítomnosti jsme pouze zvládli vzájemné pozdravení. Pak jsem byl uveden ke křeslům v blízkosti křesla Popperova. Hlas sira Karla byl zcela neslyšitelný a – jak jsem zpozoroval – měl (stejně jako já) naslouchací přístroj. Oba jsme nastavili správnou hlasitost, abychom mohli začít náš rozhovor.

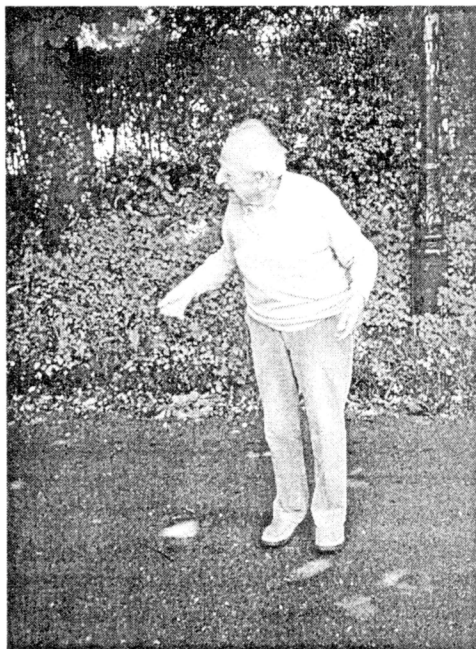
Na počátku, po určitou kratší dobu, byl rozhovor věnován vzájemnému vybarvování našich vzpomínek na rok 1968, kdy se konal filozofický kongres ve stínu sovětské invaze do Československa, a na osobnosti, se kterými jsme se na tomto kongresu setkali. Potom jsem se pokusil obrátit směr naší diskuse k Vídeňskému kruhu na konci dvacátých let a počátkem let třicátých. Sir Karl velmi zdůrazňoval, že v té době již pracoval na důležitých filozofických problémech a nesdílel zájem Vídeňského kruhu o Wittgensteinovu filozofii a o koncepcie, které z ní vyplývaly. Bylo zřejmé, že jej intelektuálně inspirovali Hans Hahn a Kurt Gödel, zatímco ostatní, jako Schlick, Carnap, Neurath, Kraft a Wittgenstein, pro něj nepředstavovali objekt prvořadého zájmu. Pravděpodobně v důsledku mých neustálých otázek týkajících se Wittgensteina a jeho úlohy při diskusích Vídeňského kruhu projevil sir Karl jistou nelibost svou poznámkou, že Wittgensteinovi nikdy nerozuměl, a dokumentoval to tím, že uchopil Wittgensteinův *Tractatus* a četl jeho závěrečné věty, v nichž se Wittgenstein snaží vytvořit demarkační linii mezi tím, co může být řečeno jasně, a tím, co může být pouze ukázáno. Když poukázal na zmatené a nejasné věty *Traktátu* týkající se celého problému jasnosti, sir Karl řekl, že se vzdal jakéhokoliv pokusu, aby rozluštil rozbředlé Wittgensteinovy hieroglyfy.

Nakonec jsem se vrátil ke vztahu sira Karla Poppera ke Kurtu Gödelovi a vyjádřil svůj názor, že Popperův princip falzifikovatelnosti souvisí s Gödelovým teorémem o nerozhodnutelnosti a jako takový je paradoxní výpověď o po-

znání, která je srovnatelná s myšlenkami prosazovanými Humem, Sokratem a Xenophanem. Sir Karl zdráhavě souhlasil a při hlubším rozboru diskusí s Gödelem zároveň poukázal na to, jak bylo často obtížné tyto diskuse vést na přímé, osobní úrovni. Poznamenal, že se u Gödela projevovaly zřejmě příznaky dispozice k neuróze a snad i plachost, která nedovolovala otevřený, rozsáhlejší dialog. Upozornil však i na tu skutečnost, že se u Gödela tyto obtíže nevyskytovaly při rozhovorech s Einsteinem, von Neumannem a Hao Wangem. Než jsme ukončili naši diskusi o Gödelovi, sir Karl mi připomněl, že Gödel byl mým brněnským spoluobčanem. V návaznosti na tuto připomínku jsem mu popsal Gödelovu vilu na Pellicově ulici v Brně a své úsilí zorganizovat prostřednictvím brněnských přátel umístění pamětní desky na domě, kde se Gödel narodil.

Naše diskuse se pak obrátila k filozofii 20. století a k budoucnosti filozofie vůbec. Sir Karl vyjádřil svou naprostou nespokojenost s rezignací filozofie na její hlubší poslání, k níž došlo ve 20. století, a že autentický smysl tohoto poslání byl zachován pouze v některých případech. V odpovědi na mou otázku, které filozofické osobnosti dokázaly ve svých dílech uchovat tento smysl, jmenoval Bertranda Russella, Whiteheada a Tarského, mezi psychology Viktora Frankla a mezi politickými mysliteli pouze T. G. Masaryka a Winstona Churchilla. Sir Karl zdůraznil, že T. G. Masaryk byl největším filozofem demokracie a že byl jedním z největších politiků zároveň s Lincolnem a Churchillem. Měl pouze slova obdivu pro všechno, čeho bylo dosaženo v Československu mezi dvěma světovými válkami pod vedením T. G. Masaryka. Co se týká Edwarda Beneše, sir Karl byl velmi kritický k jeho „nedobré politice“. Zároveň důrazně prohlásil, že Hitler v Mnichově blafoval a byl vojensky nepřipraven k válce. Řekl, že Beneš neprokázal odvahu, kterou měl pravděpodobně pouze Masaryk – mravní odvahu bojovat se zlem nacismu. Sir Karl byl přesvědčen, že kdyby Československo bojovalo, nesmírně výrazně by změnilo dějiny. Jeho ozbrojený odpor by přivedl k moci Churchilla i ostatní, kteří se chtěli postavit proti Hitlerovi.

Obdiv sira Karla k Masarykovi se dále projevil, když vzal Churchillovu knihu o dějinách světa ve dvacátém století. V jedné kapitole Churchill popisuje nadlidské činy československých legií, které Masaryk vytvořil v Rusku během Říjnové revoluce v roce 1917 a po ní. Bylo to za občanské války v Rusku, která následovala po sovětském převratu, kdy 60 000 československých legionářů kontrolovalo *magistrálu* – železnici mezi ural-skými horami a Vladivostokem.

Nemohl jsem zabránit tomu, abych nebyl přímo uchvácen nadšením Karla Poppera pro morální velikost Masarykovu. Sir Karl také oceňoval dnešní Českou republiku pod vedením prezidenta Havla, ve kterém spatřoval člověka, jenž pokračuje v historických demokratických tradicích českého a moravského lidu. S velkou hrdostí popsal svou návštěvu Univerzity Karlovy v Praze, kam přijel, aby obdržel čestný doktorát. Byl neobyčejně potěšen tím, že jeho *Otevřená společnost a její nepřátelé* již byla publikována v českém a ruském překladu.

III

Když jsme přijeli v jedenáct hodin dopoledne do domu sira Karla v Kenley, informovala nás jeho osobní tajemnice paní Mewová, že jedna hodina představuje maximální čas poskytovaný návštěvníkům, neboť se sir Karl zotavuje po mrtvici a jakákoliv delší diskuse by jej příliš unavila. Během rozhovoru jsem však pozoroval, že i po hodině a půl nebylo vidět žádnou známku toho, že by se sir Karl chystal s námi rozloučit. Diskuse se potom zaměřila na několik nepříjemných politických událostí týkajících se Bosny a Středního východu a Karl Popper důrazně kritizoval stát Izrael za nepochopitelné zacházení se svými sousedy a za celkový nedostatek politické uvážlivosti, o němž se domníval, že se velmi škodlivě projeví v budoucnosti.

Naše vyměřená doba již byla u konce a chtěl jsem povstat a připravit se k odchodu, avšak musel jsem mu dát ještě poslední otázku, kterou jsem mu chtěl vždy položit. Pokusím se to doslovně vyličit. Od té doby, co byla napsána *Otevřená společnost a její nepřátelé*, a to v tom smyslu, že ideální *otevřená společnost* musí být chráněna proti historickému totalitarismu *společnosti uzavřené*, byli jsme svědky porážky nacismu, fašismu a v poslední době též ideologie uzavřené komunistické společnosti. Pojem *otevřené společnosti* ve své formě demokratických politických struktur a svobodné tržní ekonomiky se pokouší zaplnit prázdný prostor, který zbyl po těchto totalitních ideologiích. Německo, Itálie, Španělsko a Japonsko převzaly úspěšně po druhé světové válce demokratický způsob života a po pádu komunismu pronikly rychle do východní a střední Evropy i do Ruska politické a ekonomické teorie *otevřené společnosti*. Avšak zároveň se objevil podivný fenomén a je zřejmý ve všech těchto nových demokraciích. Zatímco v dřívějším období totalitní vlády tvrdě postihovaly kriminální aktivity a prostřednictvím jejich kontroly byly ulice velkých měst vcelku bezpečné, nyní jsme svědky změny. V současné době dochází k velkému množství trestných činů v ulicích Prahy, Varšavy, Moskvy a Budapešti a západní mafie ve všech postkomunistických zemích volně realizují svou činnost. Zároveň pozorujeme nezodpovědnost prostředků masové komunikace, které oslavují novou svobodu ve svých státech tím, že dávají publicitu orgiím násilí a jiným společensky nežádoucím jevům, což vzbuzuje dojem, jako by toto násilí akceptovaly. Nabízí se tedy otázka: „Nepotřebuje *otevřená společnost* – aby přežila – systém hodnot, které by byly založeny na formulování regulativních zákonů, které by omezily tyto extrémy? Jestliže je to skutečně nezbytné – sine qua

non – pro přežití *otevřené společnosti*, kde máme začít, když se budeme snažit realizovat tento zájem?“

Odpověď, která následovala, byla odpovědí na úrovni vědecké disertace. Sir Karl podrobně rozebral mnohá svá doporučení (která navrhl k realizaci), jež by měla být zavedena do našeho systému masových informací včetně nových typů elektronické komunikace, televize, rádia a tisku. Zdůraznil, že by tato dohodnutá pravidla měla být stanovena jasně a explicitně, takže jejich porušení by vedlo k tomu, že by dokonce bylo pro jejich narušitele nemožné, aby se kdy mohl vrátit k povolání, které zneužil. Sir Karl se zmínil, že měl několik rozhovorů s novináři a právníky o těchto návrzích, avšak nikdy nebyly uveřejněny v tisku v té podobě, jak je formuloval. Vypadalo to, jako bychom otevřeli fascinující nové téma, které by vedlo po padesáti letech k napsání dodatku ke knize *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Takový dodatek by obsahoval všechny tyto nápady a návrhy. Avšak tento projekt, který měl pro něho velký význam, zůstal již nerealizován. Sir Karl byl připraven pokračovat v našem rozhovoru, avšak jeho osobní tajemnice rozhodně přerušila naši živou diskusi s poukazem na to, že doba určená k návštěvě již dávno uplynula. Než jsem se mohl rozloučit s velkým myslitelem, znovu jsme společně konstatovali, že *otevřená společnost* musí usilovat o své přežití. Slíbil jsem mu poslat snímky Aurory Borealis, o níž jsme také hovořili, a s posledními pozdravy – Auf Wiedersehen – jsem byl se svým přítelem připraven vrátit se do centra Londýna.

Poněvadž jsem předpokládal, že si sir Karl bude chtít odpočinout po dvou a půlhodinovém rozhovoru, byl jsem překvapen, když jsem jej uviděl před domem uprostřed úzké silnice. Začal hbitě dirigovat provoz, aby umožnil našemu autu vyjet bez jakéhokoliv nebezpečí na silnici. Nikdy nezapomenu na toto srdečné chování dvaadevadesátiletého člověka, který projevoval aktivitu a čilost třicetiletého muže.

Core Program of Sir Karl Popper's Philosophy Undergraduate* and Graduate

- * Introduction to Philosophy
- * Karl Popper's concept of philosophy and science
- * Unended Quest – Karl Popper's Autobiography
- * Vienna Circle and Popper
- * Logic der Forschung
- * Rise of national socialism, fascism, and communism (Conflict of their underlying philosophies exhibiting problem solving)
- * History of philosophy and science as problem solving
- * Open Society and its enemies – its post World War II mission and significance
- * Poverty of historicism

Philosophy of science

Conjectures and Reflections
Objective knowledge

Quantum Theory and the Schism in Physics
Realism and the aim of Science

Metaphysical Pluralism World 1

World 2

World 3

Epistemology

Knowledge and the Body / Mind Problem

The myth of the framework

The self and its brain (with J. Eccles)

Ethics

In search of a better world

Addendum to Open Society II, p. 369-396, Harper 1962

Karl Popper and Ralph Siu's Panetic

Indeterminism and Human Freedom

Concepts of holistic and piecemeal social engineering

Special Topics on Karl Popper's Philosophy

Undergraduate* and Graduate

Essentialism

* Problem of Introduction

Truth and Approximation to truth

* World 3 – its autonomy and dynamism

* Darwin and problems of epistemology

Tarski's Correspondence Theory and Karl Popper

*Bühler's theory of language

Popper and analytical and linguistic movement

Popper and Wittgenstein

Popper and Marx

Popper and Russell

Popper and Masaryk and Churchill

Popper and Psychoanalysis

Popper and Three Psychologies emerging in 20th Century Vienna

*Popper on definition, words and meaning

Progress of human knowledge

Philosophy of the primary and secondary schools

Curriculum designed as problem solving

*Verification and Falsification

*The problem of demarcation

Popper's place in 20th Century philosophy and science

LAST MEETING WITH SIR KARL POPPER

In present contribution its author commemorate his last meeting with Karl Popper which has happened in June 1994 in Kenley. The article – being first published in Czech in Masaryk university's review *Universitas* (1998, No. 2) is reprinted here with an enlargement of the list of lectures that was included by Rudolf Krejčí into his course on Popper's philosophy held at University of Alaska, and two photographs.

